

учащихся

В данной статье представлена попытка раскрыть проблему развития монологической речи умственно отсталых учащихся в специальной литературе. Представленный сокращенный анализ дидактико- методической и специальной литературы касающейся проблемы развития монологической речи у учащихся специальных общеобразовательных учебных заведений, что дает возможность определить место и значение развития монологической речи в формировании социально-активной личности. Раскрыты особенности речевого развития умственно отсталых учащихся и определены трудности, возникающие у умственно отсталых учащихся при формировании монологической речи. Освещены теоретические положения, дидактические принципы, методы, приемы, средства необходимые для обоснования содержания и структуры обучения умственно отсталых учащихся украинского языка. Проведенный теоретический анализ направлен на эффективное управление процессом овладения учащимися языковыми знаниями, речевыми умениями и навыками с последующим их применением в повседневной жизни и различных коммуникативно-речевых ситуациях. Представлены и обоснованы методические условия, которые могут быть использованы для развития монологической речи учащихся на уроках украинского языка. Определены пути развития и усовершенствования монологической речи у умственно отсталых учащихся основной школы при изучении украинского языка.

Ключевые слова: монологическая речь, умственно отсталые учащиеся, грамматические знания, речевые умения, связная речь.

Gerashchenko S.I. Linguodidactic aspects of monologue speech of mentally retarded students

The paper presents an attempt to reveal the problem of monologic speech of mentally retarded students in the literature. The present analysis of short didaktiko metodichnoyi and literature, with poroblem of monologic speech to students of specialized secondary schools, which makes it possible to determine the place and importance of monologic speech in the formation of socially active individuals. The features of the speech of mentally retarded pupils identified difficulties that arise in mentally retarded students during the formation of monologue speech. Deals with theoretical concepts, didactic principles, methods, techniques, tools necessary to substantiate the content and structure of teaching mentally retarded students of ukrainian language. The theoretical analysis aimed at effective management of the process of language acquisition by students of knowledge, skills and verbal skills and their subsequent use in everyday life and in different communicative speech situations. Presented and explained methodological conditions that can be used for the development of monologic speech of students in ukrainian language lessons. The paths of development and improvement of monologic speech in mentally retarded secondary school pupils in the Ukrainian language. The paper presents an attempt to reveal the problem of monologic speech of mentally retarded students in the literature. The present analysis of short - didaktiko metodichnoyi and literature, with poroblem of monologic speech to students of specialized secondary schools, which makes it possible to determine the place and importance of monologic speech in the formation of socially active individuals. The features of the speech of mentally retarded pupils identified difficulties that arise in mentally retarded students during the formation of monologue speech. Deals with theoretical concepts, didactic principles, methods, techniques, tools necessary to substantiate the content and structure of teaching mentally retarded students of ukrainian language. The theoretical analysis aimed at effective management of the process of language acquisition by students of knowledge, skills and verbal skills and their subsequent use in everyday life and in different communicative speech situations. Presented and explained methodological conditions that can be used for the development of monologic speech of students in ukrainian language lessons. The paths of development and improvement of monologic speech in mentally retarded secondary school pupils in the ukrainian language.

Key words: monologic speech, mentally retarded students, grammar knowledge, speech abilities.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2013 р.

Статтю прийнято до друку 02.11. 2013 р.

Рецензент: д.психол.н., проф. Шульженко Д.І.

УДК [376: 378. 046.4] (477)

**ВНЕСОК АКАДЕМІКА В.І. БОНДАРЯ ТА ЙОГО НАУКОВОЇ ШКОЛИ
В ТЕОРІЮ ТА ІСТОРІЮ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ Й ПСИХОЛОГІЇ**

Гладуш В.А.

доктор педагогічних наук, доцент

Постановка проблеми. Реалізація корекційно-виховних завдань, що стоять перед сучасною спеціальною школою багато в чому залежить від рівня професійної підготовки дефектологічних кадрів, розвитку дефектологічної науки, вивчення та врахування історичного досвіду. У вирішенні цих проблем у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. важливу роль відіграють наукові школи відомих дефектологів України. Системно-хронологічний аналіз здобутків цих шкіл дозволить глибоко вивчити і усвідомити наукові досягнення вітчизняних учених-дефектологів.

Аналіз актуальних досліджень. Положення щодо відповідності професійної підготовки педагогічних працівників соціальному замовленню і світовим стандартам розглядали багато вчених, серед яких В. Андрущенко, В. Журавський, В. Загвязинський, М. Згуровський, І. Зязюн, В. Кремень, А. Лігоцький, В. Майборода, О. Мороз та ін. Проблеми професійної підготовки фахівців корекційної освіти висвітлювали у своїх

наукових працях Віт. Бондар, І. Єременко, Н. Засенко, В. Лапшин, М. Малофєєв, С. Миронова, Н. Назарова, В. Синьов, Л. Фомічова, М. Шеремет, А. Шевцов, І. Яковлева та ін. На сучасному етапі розвитку професійної підготовки дефектологічних кадрів особливий інтерес викликають наукові доробки доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена НАПН України, заслуженого працівника освіти України Віталія Івановича Бондаря та представників його наукової школи.

Виклад основного матеріалу. Ім'я академіка Віталія Івановича Бондаря належить до когорти відомих корифеїв дефектологічної науки України кінця ХХ – початку ХХІ століття. Його наукові праці присвячені розвитку теорії та історії спеціальної педагогіки й психології, практики роботи допоміжних шкіл в Україні знають і шанують у освітньому середовищі багатьох країн світу. Удосконалення системи підготовки, підвищення фахового рівня дефектологічних кадрів в Україні на сучасному етапі потребує більш детального вивчення, усвідомленого узагальнення та всебічного висвітлення наукових здобутків ученого, який понад 50 років життєвого шляху присвятив вірному й бездоганному служінню дефектологічній науці.

У 1960 р. Віталій Іванович склав вступні іспити на дефектологічне відділення педагогічного факультету Київського державного педагогічного інституту (КДПІ) імені О.М. Горького (нині Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова). Після закінчення інституту (1965 р.) зі спеціальністю «Учитель початкових класів загальноосвітньої школи, учитель початкових класів допоміжної школи» його, як одного з кращих студентів та голову профкому залишають працювати асистентом кафедри олігофренопедагогіки.

Утім наукові інтереси молодого педагога починають формуватися ще в навчальних аудиторіях інституту. Перші наукові доповіді за результатами досліджень психолого-педагогічних проблем трудового навчання звучать на науково-практичних конференціях із дефектології в Москві, Ленінграді, Шауляї. Наполеглива праця на викладацькій ниві, неабиякий інтерес до науково-дослідницької роботи створюють йому можливість вступу до аспірантури Інституту дефектології АПН СРСР (1968 р.). У кінці 1960-х рр. у журналі «Дефектологія», збірнику наукових праць «Обучение и воспитание детей с недостатками в физическом и умственном развитии» та інших союзних виданнях виходять наукові статті В.І. Бондаря «К методике регистрации движений при формировании навыков вырезывания у учащихся младших классов вспомогательной школы», «О формировании двигательных трудовых навыков у учащихся вспомогательной школы», «О влиянии условий самоконтроля на формирование двигательных трудовых навыков у учащихся младших классов вспомогательной школы», «Формирование двигательных трудовых навыков у учащихся младших классов вспомогательной школы на основе метода показа и показа, сопровождаемого объяснениями». Ці доробки висвітлювали основні положення дисертаційної роботи та здійснювали апробацію результатів експериментальної складової дослідження.

У 1971 р. Віталій Іванович захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за темою «Влияние характера обучения на формирование двигательных трудовых навыков у учащихся младших классов вспомогательной школы» під науковим керівництвом доктора психологічних наук, професора Б.І. Пінського. Актуальність дослідження полягала в тому, що по закінченні школи учні зазвичай не продовжували навчання, а йшли працювати на виробництво. Їх участь у суспільно-корисній трудовій діяльності значною мірою залежала від якості і міцності тих трудових навичок і умінь, якими школа «озброїла» своїх вихованців. Отже, неабиякого значення набуває пошук методів трудового навчання, які більше активізують розумову діяльність учнів у процесі трудового навчання.

На думку дослідника, однією із причин низького рівня сформованості у розумово відсталих школярів молодшого віку трудових навичок та інтелектуальних умінь є недостатня активна самостійність у цьому процесі. Пасивність учнів при виконанні трудових завдань пояснюється не тільки порушеннями інтелекту та моторики, а й низькою ефективністю методики їх трудового навчання. Проведені В.І. Бондарем спостереження підтвердили, що у навчанні дітей виконання трудових завдань педагога перевагу надають методу показу. За такої умови учні виконують трудове завдання «під диктовку» вчителя, не здійснюючи потрібних для успіху цієї роботи розумових операцій, що й знижує їхню самостійність у розумовій діяльності. Виходячи з цього, автор поставив завдання: з'ясувати, яку роль у трудовому навчанні учнів допоміжної школи відіграють такі методи, як показ, словесні пояснення і корекційні прийоми.

Результати експериментального дослідження В.І. Бондаря засвідчили, що процес формування рухових трудових навичок в учнів молодших класів допоміжної школи характеризується низкою суттєвих особливостей, зумовлених порушеннями пізнавальної діяльності та моторики. За відсутності необхідного спрямовуючого впливу з боку вчителя дії учня здійснюються некоординовано, із зайвою м'язовою напругою, без правильної взаємодії правої та лівої рук і без дотримання необхідного темпу й ритму рухів. Недосконаліми були і прийоми роботи. При формуванні рухових трудових навичок розумово відсталі школярі відчували великі труднощі через те, що не вміли належним чином планувати послідовність дій, контролювати свої рухи і спиратися на необхідні орієнтири при виконанні операцій. Зазначені порушення позначаються негативно на процесі формування досвіду. Ускладнені умови самоконтролю при формуванні у розумово відсталих школярів рухового трудового досвіду

можна полегшити, якщо скористатися технічними засобами, які підсилюють зворотний зв'язок.

Експеримент також показав, що на першому етапі формування навичок доцільно користуватися методом показу, підкріпленого його короткими поясненнями. Хоча надалі, в ході виконання вправ, виникає необхідність у більш докладних поясненнях дій і проведенні корекційної роботи, спрямованої на подолання вад розумового розвитку та порушень моторики. На другому етапі, коли від учня вимагається оволодіння технічних дій і об'єднання окремих дій у цілісні, показ має вже менше значення, а вирішальну роль відіграють пояснення, що супроводжуються і корекційними вправами. Тому провідними на даному етапі навчання навичок є корекційні прийоми впливу. Проте в тому випадку, коли фізичні і психічні вади учня добре відомі вчителю ручної праці, доцільно до початку основних вправ провести тренувальні заняття, спрямовані на подолання недоліків моторики і полегшення умов самоконтролю та орієнтування в діяльності [1, с. 3–6].

Дисертаційне дослідження В.І. Бондаря мало велике практичне значення у процесі підготовки вчителів ручної праці допоміжних шкіл та підвищенні рівня їхньої професійної підготовки у педагогічній практиці.

У подальшому В.І. Бондар працював радником міністра освіти Республіки Куба з питань дефектології (1972–1974), доцентом кафедри олігофренопедагогіки (1974), заступником декана, деканом дефектологічного факультету КДПІ ім. О.М. Горького (1976), завідувачем лабораторії олігофренопедагогіки (1987). Це були роки активного поглиблення підвалин дефектологічної науки. Зокрема, вивчення історії формування й розвитку професійно-трудового навчання в допоміжних школах України, визначення особливостей та педагогічних шляхів поєднання трудового навчання з суспільно-корисною продуктивною працею учнів тощо. Загалом з під пера дослідника вийшло понад 40 наукових праць із означеної проблематики.

В.І. Бондар був один із перших серед дефектологів, хто захистив докторську дисертацію («Развитие теории и практики профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ Украины (1917–1990 гг.)) в НДІ педагогіки України (1992). Це був вагомий внесок у теорію й історію української дефектологічної науки, який не втратив своєї значущості по сьогоднішній день. Учений вперше виявив тенденції розвитку теорії та практики професійно-трудового навчання розумово відсталих дітей в Україні і досвід соціально-трудової адаптації їх до суспільного виробництва; розробив нові концептуальні положення, які дозволяли ефективно вирішувати завдання підготовки випускників допоміжних шкіл до самостійного життя і трудової діяльності; створив модель системи професійно-трудового навчання, що здійснюється диференційовано, з урахуванням трудових можливостей учнів і перспектив соціально-економічного розвитку України.

Також у дисертації розкрито залежність якості навчання і виховання розумово відсталих дітей від поглядів учених-дефектологів та вчителів-практиків на їхні навчально-пізнавальні можливості, які на різних етапах розвитку дефектології і допоміжної школи змінювалися як у бік недооцінки, так і в бік перебільшення трудових можливостей учнів, що позначалося на змісті програм; обґрунтовано необхідність завершення професійного навчання випускників допоміжних шкіл у спеціальних професійно-технічних закладах, які не забезпечують середньої освіти, що викликано новими соціально-економічними умовами і більш високими вимогами до підготовки робітничих кадрів; отримано нові дані про особливості та педагогічні шляхи поєднання трудового навчання з суспільно-корисною продуктивною працею учнів; науково обґрунтована концепція створення системи професійно-трудового навчання у допоміжній школі, розрахована на підготовку підлітків до роботи на сучасному виробництві; виявлено основні недоліки професійно-трудового навчання розумово відсталих осіб в Україні [2, с. 5].

Результати дослідження В.І. Бондаря стали концептуальним орієнтиром при розробці варіативних навчальних планів і програм, підручників, навчально-методичних посібників і виборі форм організації праці учнів. Положення і висновки дисертації використані для удосконалення структури системи професійно-трудового навчання, навчально-виробничої діяльності з метою поліпшення соціально-трудової адаптації випускників. Теоретичні висновки та методичні рекомендації збагатили зміст курсів з історії олігофренопедагогіки України, стали корисними в роботі з підготовки вчителів трудового навчання та підвищення кваліфікації дефектологів.

На початку 1990-х рр провідна роль у питаннях підготовки дефектологічних кадрів, організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників спеціальних навчально-виховних закладів, розвитку дефектологічної науки належала КДПІ імені О.М. Горького (нині НПУ імені М.П. Драгоманова). Утім важливу роль відігравали і науково-дослідні установи, зокрема, лабораторії олігофренопедагогіки, сурдопедагогіки, тифлопедагогіки, логопедії Інституту педагогіки АПН України, лабораторія спеціальної психології, республіканська МПК, науково-дослідна група інтенсифікації початкового навчання в школах для дітей з вадами слуху, науково-дослідна група з проблем затримки психічного розвитку Інституту психології АПН України, які згідно з Постановою Президії АПН України від 24.11.1993 р., з метою ефективного наукового забезпечення теоретичних і методичних засад розвитку дефектології в Україні та системного вивчення стану навчання, виховання, соціальної і трудової адаптації дітей з дефектами розумового й фізичного розвитку трансформовані в новостворений Інститут дефектології (з 22.05.2001 р. Інституту спеціальної педагогіки) АПН України. Ініціатором, директором-

організатором, згодом директором Інституту упродовж 17 років був доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України Віталій Іванович Бондар.

З початку 1990-х рр. бере свій початок наукова школа «Теорія та історія спеціальної педагогіки», засновником і керівником якої став Бондар Віталій Іванович.

Дослідження В.І. Бондаря та його учнів А.І. Григор'єва (1990), С.О. Дубовського (1994), М.О. Супруна (1994), В.В. Кобильченка (1995), Н.А. Гіренко (1996), С.О. Тарасюк (1999), Т.О. Білоус (2000), О.В. Мамічевої (2000), К.В. Рейди (2003), О.І. Присяжнюк (2005), Т.В. Сак (2006), В.В. Нечипоренко (2006), Г.І. Савицької (2006), О.Л. Позднякової (2009) сприяли подоланню стереотипів у розумінні проблеми навчання і розвитку дітей з психофізичними вадами, відходу від концентрації уваги на порушеннях.

Актуальним для системи спеціальної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку України стало дисертаційне дослідження Кароліни Віталіївни Рейди «Виховання готовності учнів допоміжної школи до праці в системі професійно-трудового навчання» (2003). Подано визначення поняття «готовність», її складові, критерії та рівні сформованості за різних умов навчання учнів. Теоретично обґрунтовано та експериментально доведено, що готовність учнів до майбутньої праці зумовлюється особливостями психічного розвитку та організацією їх професійно-трудового навчання. Зазначено, що розширення дидактичних функцій праці (навчальних, виховних, розвиваючих), інтеграція позакласної та позашкільної роботи трудової спрямованості у систему професійно-трудового навчання, наближення навчальної праці до умов реального виробничого процесу, включення до трудового процесу учнів ділових, ігрових, проблемних і виробничих ситуацій забезпечує більш високий рівень сформованості їх професійної та особистісної готовності.

Важливим і своєчасним було дисертаційне дослідження Валентини Василівни Нечипоренко «Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як умова формування життєвих компетенцій в учнів з обмеженими можливостями здоров'я» (2006). Теоретично обґрунтовано необхідність системного розвитку навчально-реабілітаційних закладів освіти. Проаналізовано сучасні наукові підходи щодо трактування понять «система», «системний розвиток», «системний підхід», «системний розвиток навчально-реабілітаційного закладу». Встановлено, що корекційно-компенсаторний фактор є домінуючим у навчально-реабілітаційних закладах освіти. Виділено особливості функціонування навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, показано його переваги у порівнянні зі спеціальними загальноосвітніми школами-інтернатами. Розкрито механізми переведення спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату у нову функціональну якість – навчально-реабілітаційний центр. Експериментально доведено, що ефективність комплексної реабілітації вихованців залежить від рівня сформованості в них ключових життєвих компетенції, виділених і структурованих за основними сферами людської життєдіяльності.

Особливо важливим було дисертаційне дослідження Тамари Василівни Сак «Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із ЗПР в школі інтенсивної педагогічної корекції» (2006), виконаному відповідно до комплексної теми лабораторії інтенсивної педагогічної корекції ІСП НАПН України «Науково-методичне забезпечення реалізації змісту початкової освіти дітей із ЗПР», вперше розробила концепцію управління учбовою діяльністю учнів із ЗПР, яка є теоретичною базою для організації корекційного навчально-виховного процесу в загальноосвітніх спеціальних школах; теоретично обґрунтувала та розробила корекційно-розвивальну складову змістового компонента учбової діяльності учнів із ЗПР; здійснила системний аналіз учбової діяльності учнів із ЗПР.

Одержані результати дослідження мають практичне значення. Зокрема, визначені експериментальним шляхом особливості розумових дій і динаміка їх розвитку застосовуються у диференціальній діагностиці інтелектуального розвитку дітей; визначені психологічні основи управління учбовою діяльністю використовуються для розроблення методів навчання різних галузей знань у школі інтенсивної педагогічної корекції. Результати дослідження використовуються при підготовці підручників і методичних посібників для студентів-дефектологів, соціальних працівників, для системи післядипломної педагогічної освіти вчителів масових та спеціальних шкіл. Результати теоретичного та експериментального дослідження структурних компонентів учбової діяльності учнів із ЗПР використано у змісті Державного освітнього стандарту школи інтенсивної педагогічної корекції. Питання корекційно-розвивальної складової змістового компонента учбової діяльності, змістової складової учбової діяльності з природознавства реалізована у Державному освітньому стандарті галузі «Людина і світ», у навчальних програмах (навчальний предмет «Я і Україна»), у підручниках і навчальних посібниках з природознавства для 3–4 класів. Розроблені критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів спеціальної загальноосвітньої школи інтенсивної педагогічної корекції впроваджено у спеціальну школу [3, с. 4].

Спеціальні дослідження, проведені у цей час, довели, що властиві дітям з порушеннями психофізичного розвитку обмеження життєдіяльності і соціальна недостатність безпосередньо не пов'язані з основним дефектом, а є наслідком вторинних порушень, які виникають під час подальшого розвитку дитини. Надто посилюються ці порушення за відсутності належного виховання і навчання. Проведені дослідження змінили стереотипи у

розумінні проблем навчання і виховання цих дітей, зумовили необхідність відходу від концентрації уваги на порушеннях їх розвитку. Провідна ідея сучасних підходів до навчання – орієнтація на ефективне використання збережених функцій, здатних взяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження та забезпечити цілеспрямований розвиток психічних процесів, що обумовлюють рівень опанування знань, умінь, навичок і відповідну освіченість дитини, її інтеграцію в суспільство. Доведено необхідність орієнтації у процесі навчання на ефективне використання збережених систем і функцій, здатних взяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження та забезпечити цілеспрямований розвиток психічних процесів. Ці важливі теоретико-методологічні позиції було реалізовано у Державному стандарті початкової освіти дітей, які потребують корекції розумового та/або фізичного розвитку, Критеріях навчальних досягнень учнів з порушеннями психофізичного розвитку всіх нозологій та впроваджено у навчальних програмах, підручниках для учнів, посібниках і методичних розробках для студентів та педагогічних працівників.

У ході наукових досліджень, під безпосереднім керівництвом академіка В.І. Бондаря було підготовлено проект «Положення про спеціальні загальноосвітні школи-інтернати», який розроблено в межах зазначеного напрямку науковцями Інституту спеціальної педагогіки спільно з Міністерством освіти і науки України (відповідальна Г.Ф. Лобайчук) і Науково-методичним центром середньої освіти МОН (відповідальна Л.С. Дробот). Розроблено також проект «Положення про класи і групи інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітньому просторі». Зазначеними нормативними документами обґрунтовано нову структуру кожного типу спеціальної школи, диференційовано терміни навчання учнів на всіх ланках (початкова, основна, повна середня), визначено загальні підходи до змісту освіти, можливостей засвоєння навчального матеріалу, уточнено мету і завдання навчання, виховання і розвитку кожної категорії дітей.

Також уперше було розроблено Державний стандарт початкової освіти дітей, які потребують корекції фізичного чи/або розумового розвитку (науковий керівник – В.І. Бондар, авторський колектив В.В. Засенко, М.К. Шеремет, О.П. Хохліна, Л.С. Вавіна, Л.С. Дробот, Т.В. Сак, Л.В. Борщевська, 1999), який став комплексним нормативним документом, що містить Базовий навчальний план для різних типів спеціальних шкіл, зміст освітніх галузей і передбачав зміну шкільного змісту відповідно до вимог суспільства, соціально-економічного розвитку країни, а головне – забезпечував достатній рівень освіченості учнів спеціальних шкіл (з урахуванням їхніх потенційних можливостей), максимально повну адаптацію й інтеграцію випускників у соціум.

Розвиток демократичних принципів державотворення створив умови для розгортання досліджень з історико-педагогічної проблематики. Питанням історії навчання і виховання учнів допоміжної школи присвячене монографічне дослідження В.І. Бондаря «Історія олігофренопедагогіки України», у якому вперше проаналізовано особистий внесок маловідомих учених-дефектологів і методистів України в розробку теорії олігофренопедагогіки, класифікації розумової відсталості, змісту, методів і форм корекційного навчання і виховання, у розвиток мережі допоміжної школи. У монографії еволюція олігофренопедагогіки і шкільної практики розглядається як сукупність послідовних етапів розвитку вчення про розумову відсталість, теорію і практику навчання, виховання, змін ставлення суспільства до цих дітей за значний період, який досі недостатньо вивчений, або висвітлений тенденційно.

Вперше в Україні побачив світ важливий для науковців, практиків і студентів педагогічних університетів посібник «Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник» (за ред. В.І. Бондаря), у якому акумулюється і узагальнюється значний обсяг матеріалу про дітей з особливостями психофізичного розвитку, своєрідність їх навчання, виховання і комплексну реабілітацію.

Під науковим керівництвом академіка В.І. Бондаря і за його участю проведено фундаментальні дослідження, присвячені становленню і розвитку спеціальної освіти в Україні (Л.К. Одинченко, О.Е. Шевченко, О.В. Ільченко, О.М. Супрун, В.А. Гладуш).

Лариса Костянтинівна Одинченко в науковій праці «Развитие специального образования умственно отсталых учащихся в Украине (1918–1941 гг.)» (1996) уперше системно дослідила становлення і розвиток системи спеціальної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку в Україні у довоєнний період, визначила переваги і особливості державних засад утримання спеціальних навчально-виховних закладів, висвітлила внесок вітчизняних корифеїв дефектології у розбудову системи спеціальної освіти.

Олена Едуардівна Шевченко у дисертаційному дослідженні «Становлення та розвиток системи підготовки дефектологічних кадрів для закладів спеціальної освіти в Україні /1918–1941 рр./» (2004) провела цілісний історико-педагогічний аналіз процесу розвитку системи підготовки дефектологічних кадрів в Україні з 1918 до 1941 р.; проаналізувала теоретичні та методологічні основи підготовки та перепідготовки дефектологів, структуру, принципи та організаційно-педагогічні умови функціонування різноманітних науково-навчальних закладів, на базі яких здійснювалась підготовка дефектологічних кадрів в зазначений період.

Алла Михайлівна Ільченко у дисертаційному дослідженні «Ідеї раннього розвитку та вільного виховання дітей з обмеженими розумовими можливостями у педагогічній спадщині М. Монтесорі» (2007) проаналізувала

суть і зміст педагогічної діяльності італійського науковця, визначила її внесок в організацію допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку; описала та теоретично обґрунтувала перспективні шляхи творчого використання педагогічного досвіду М. Монтесорі у практиці сучасної спеціальної школи.

Важливе значення для теорії та історії олігофренопедагогіки мало наукове дослідження Миколи Олексійовича Супруна «Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина XIX – перша половина XX ст.)» (2008). Ця наукова праця стала першою в Україні спробою висвітлення на історико-педагогічному рівні розвитку теорії та практики корекційного навчання учнів допоміжної школи. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень і висновків, що належать до теорії та історії спеціальної педагогіки, а саме: уперше: досліджено процеси становлення корекційного навчання учнів допоміжної школи в його теоретичній формі; виявлено особливості, тенденції та суперечності побудови змісту корекційного навчання учнів допоміжної школи; досліджено організаційні засади корекційного навчання у вітчизняних допоміжних школах як цілісного педагогічного явища; виявлено особливості, тенденції та суперечності розвитку теорії та практики корекційного навчання у зазначені історичні періоди.

Віктор Антонович Гладуш у дисертаційному дослідженні «Теорія і практика післядипломної педагогічної освіти дефектологів в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)» (2013) зробив історико-педагогічний аналіз становлення і розвитку післядипломної педагогічної освіти дефектологів в Україні, обґрунтував періодизацію її функціонування, починаючи з другої половини XX до початку XXI ст. Показав вплив системи корекційної освіти дітей з вадами психофізичного розвитку і дефектологічної науки на рівень професійної кваліфікації педагогічних працівників спеціальних шкіл. Висвітлив внесок науково-дослідних установ, вищих навчальних закладів, підрозділів Міністерства освіти України, вчених і практиків в організацію і вдосконалення післядипломної педагогічної освіти дефектологів.

Результати історико-педагогічних досліджень наукової школи В.І. Бондаря активно використовують у викладанні навчальної дисципліни «Історія корекційної педагогіки».

Висновки: Головні напрями наукової діяльності академіка Віталія Івановича Бондаря – психолого-педагогічні проблеми трудового навчання і виховання учнів з інтелектуальними вадами, теорія та історія олігофренопедагогіки, визначення перспектив розвитку системи спеціальної освіти в Україні. Результати наукових пошуків ученого можна визначити таким чином: автор понад 250 наукових праць, серед яких підручники, навчальні і методичні посібники, оригінальні навчальні програми для допоміжних шкіл, які надають неоціненну допомогу в питаннях підготовки та професійного становлення дефектологічних кадрів, практики роботи допоміжної школи. Його наукова школа включає понад 40 докторів і кандидатів педагогічних і психологічних наук, наукові доробки яких послідовно і логічно доповнюють теорію та історію спеціальної педагогіки і психології.

Література

1. **Бондарь В. И.** Влияние характера обучения на формирование двигательных трудовых навыков у учащихся младших классов вспомогательной школы: Автореф. дис. канд. психол. наук : 21970 «Специальная психология» / В. И. Бондарь. – М., 1971. – 16 с. 2. **Бондарь В. И.** Развитие теории и практики профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ Украины /1917–1990 гг./ : Автореф. дис. доктора пед. наук : 13.00.03 «Специальная педагогика» / В. И. Бондарь. – К., 1992. – 44 с. 3. **Сак Т. В.** Психолого-педагогические основы управления учебной деятельностью учнів із затримкою психічного розвитку в школі інтенсивної педагогічної корекції: Автореф. дис. д-ра. психол. наук : 19.00.08 «Спеціальна психологія» / Т. В. Сак. – К., 2006. – 31 с.

References

1. **Bondar V.I.** Vliyaniye haraktera obucheniya na formirovaniye dvigatelnykh trudovykh navikov u uchaschihsya mladshih klassov vspomogatelnoy shkoly: Avtoref. dis. kand. psihol. nauk : 21970 «Spetsialnaya psihologiya» / V.I.Bondar. – M., 1971. – 16 s. 2. **Bondar V.I.** Razvitiye teorii i praktiki profesionalno-trudovogo obucheniya uchaschihsya vspomogatelnykh shkol Ukrainy: Avtoref. dis. dokt. ped. nauk : 13.00.03 «Spetsialnaya pedagogika» / V.I. Bondar. – K., 1992. – 44 s. 3. **Sak T.V.** Psihologo-pedagogicheskie osnovy upravlinnya uchbovoyu diyalnistyu uchniv iz zatrimkoyu psihichnogo rozvitku v shkoly intensivnoyi korektsiyi : Avtoref. dis. dokt. psihol. nauk : 19.00.08 «Spetsialnaya psihologiya » / T.V. Sak. – K., 2006. – 31 s.

Гладуш В.А. Внесок академіка В.І. Бондаря та його наукової школи у теорію та історію спеціальної педагогіки й психології.

У статті розглядаються основні наукові доробки академіка В.І. Бондаря та представників його наукової школи, щодо психолого-педагогічних проблем трудового навчання і виховання учнів з інтелектуальними вадами. Ученими доведено необхідність орієнтації у процесі навчання на ефективне використання збережених систем і функцій, здатних взяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження та забезпечити цілеспрямований розвиток психічних процесів. Також показано, що ці важливі теоретико-методологічні позиції було реалізовано у державних освітніх стандартах. Охарактеризовано фундаментальні дослідження історико-педагогічного спрямування, присвячені становленню і розвитку спеціальної освіти розумово-відсталіх учнів, ідей раннього розвитку та вільного виховання дітей з обмеженими розумовими можливостями у педагогічній спадщині М. Монтесорі, системи підготовки дефектологічних кадрів для закладів спеціальної освіти, історичного розвитку корекційного навчання учнів допоміжних закладів освіти, системи післядипломної педагогічної освіти дефектологів в Україні. Обґрунтовано і показано їх значення для теорії дефектологічної науки та практики спеціальної школи. Виявлено

тенденції розвитку наукових досліджень наукової школи та їх значення у процесі вдосконалення підготовки фахівців корекційної освіти.

Ключові слова: спеціальна педагогіка та психологія, теорія, історія, фундаментальні дослідження, професійна підготовка дефектологів.

Гладуш В.А. Вклад академика В.И. Бондаря и его научной школы в теорию и историю специальной педагогики и психологии.

В статье рассматриваются основные научные труды академика В.И. Бондаря и представителей его научной школы с психолого-педагогических проблем трудового обучения и воспитания учащихся с интеллектуальными нарушениями. Учеными доказана необходимость ориентации в процессе обучения на эффективное использование сохраненных систем и функций, способных взять на себя компенсаторно-коррекционные нагрузки и обеспечить целенаправленное развитие психических процессов. Также показано, что эти важные теоретико-методологические позиции были реализованы в государственных образовательных стандартах. Охарактеризованы фундаментальные исследования историко-педагогического направления, посвященные становлению и развитию специального образования умственно-отсталых учеников, идей раннего развития и свободного воспитания детей с ограниченными умственными возможностями в педагогическом наследии М. Монтессори, системы подготовки дефектологических кадров для учреждений специального образования, исторического развития коррекционного обучения учащихся вспомогательных заведений, системы последипломного педагогического образования дефектологов в Украине. Обосновано и показано их значение для теории дефектологической науки и практики специальной школы. Выявлены тенденции развития научных исследований научной школы и их значение в процессе совершенствования подготовки специалистов коррекционного образования.

Ключевые слова: специальная педагогика и психология, теория, история, фундаментальные исследования, профессиональная подготовка дефектологов.

Gladush V.A. The contribution of Doctor V.I. Bondar and his concept in the theory and history of special education and psychology.

According to the article the main scientific work of Doctor V.I. Bondar and his followers in respect of psychological and educational problems of training and education of students with intellectual disabilities was researched.

Scientists have proven the necessity to orientate at the effective use of stored functions and systems during training, capable of taking compensatory and corrective load and provide a focused development on mental processes.

It is also shown that these important theoretical and methodological positions have been implemented in the state educational standards. It is characterized the fundamental research of historical and pedagogical direction, dedicated to the establishment and development of special education of mentally retarded students of early development of ideas and the free education of children with intellectual disabilities in the pedagogical legacy of M. Montessori, the systems of training of staff for mental retardation institutions of special education, the historical development of correctional education students supporting institutions of Postgraduate Education pathologists in Ukraine.

It was considered in the article its importance for the theory and practice of pathology science for special school. It is shown the tendencies of development of scientific research schools and their importance in the process of improving the training of correctional education.

Key words: special education and psychology, theory, history, basic research, training, professional training of pathologists.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2013 р.

Статтю прийнято до друку 25.10.2013 р

УДК 37.015.31(092)

ТВОРЧЕ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ МАРІЇ МОНТЕССОРІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Гноєвська О.Ю.

Метод Монтессорі – це філософська система, заснована на наступному фундаментальному принципі: дитина успішно навчається в такому соціальному середовищі, яке здатне підтримати її розвиток.

Марія Монтессорі є яскравим представником ідей самонавчання і саморозвитку, що розробила свою систему, спираючись на власні наукові дослідження, об'єктом яких була поведінка дітей молодшого віку. Перша жінка – лікар, яка отримала на початку століття диплом Римського Університету. Монтессорі працювала як сімейний лікар з розумово відсталими дітьми. Потім її запросили створити денний притулок для дітей з бідних сімей в римських нетрях Сан-Лоренцо. Вона назвала цей заклад "Будинок дитини" і розробила програму навчання, ґрунтуючись на переконанні, що діти раннього віку краще вчаться в середовищі, що нагадує домашнє, але із застосуванням різного виду допомоги, яка сприяє їх розвитку. На її погляд дає можливість здійснювати самостійно практичні дії, які сприяють зростанню зацікавленості у навчанні та вихованні.

З ідеями Монтессорі світ почав знайомитися вже в 1912 році. Школи Монтессорі з'явилися в різних країнах. Але найбільший інтерес цей метод викликав у США, де починаючи з середини 50-х років, він пережив